

Гоштинар С. Л.
*кандидат юридичних наук,
член Секретаріату Басейнової ради річок Причорномор'я,
член Громадської ради при Держводагенстві*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-285-5-7>

АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА: БАЛАНС МІЖ ЕНЕРГЕТИЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА МОЖЛИВИМИ ЕКОЛОГІЧНИМИ РИЗИКАМИ

За останні десятиліття альтернативна енергетика та відновлювальні джерела енергії стали ваговими складовими функціонування економіки, національної безпеки тощо. Після Паризької угоди держави розпочали перехід від викопного палива до виробництва відновлюваної енергії, такої як сонячна, вітрова, гідроелектроенергія та ін., з метою стримування глобального підвищення температури. За оцінками Міжнародного енергетичного агентства, у 2021 році в усьому світі було додано 290 гігаВат потужностей відновлюваної енергетики. Якщо ця тенденція збережеться, то до 2026 року відновлювані джерела енергії можуть перевершити викопне паливо та атомну енергію разом узяті. Європа – провідний глобальний регіон з інвестицій у відновлювані джерела енергії, і в 2021 році у ній також спостерігався вельми високий показник приросту відновлюваних джерел енергії.

Після припинення поставок російського газу та руйнування газопроводу Nordstream, енергетична безпека перетворилася з теоретичної концепції на реальну проблему. Це посилило увагу до альтернативних джерел енергії, включаючи відновлювані джерела енергії. Отже, російська агресія проти України надала новий імпульс переходу до відновлюваної енергетики та відмови Європи від російського газу та нафти (на даний момент понад 40% цих природних ресурсів надходить саме з цієї країни). Це було визначено головною метою плану REPowerEU, оголошеного Європейською комісією у травні 2022 року.

Екологічні переваги відновлюваних джерел та їх внесок у зміцнення енергетичної безпеки не викликають сумнівів. Тоді яким

таким чином альтернативна енергетика може бути пов'язана з екоцидом? Відповідь це питання не є простою. Почнемо з визначення поняття екоциду. Екоцид – це здійснення будь-якої протиправної чи шкідливої дії, яка завдає серйозної незворотної довгострокової шкоди навколишньому середовищу. Поллі Хиггінс – британська адвокатеса, яка у 2009 році звернулася до Комісії ООН з міжнародного права для визнання екоциду міжнародним злочином, розглядала його як «велике руйнування, пошкодження чи втрату екосистеми (екосистем) чи певної території, чи то з вини людини чи з інших причин, настільки, що мирне користування цією територією різко скорочується» [1].

Спеціальний доповідач ООН з питання про зобов'язання у галузі прав людини, що стосуються користування безпечним, чистим, здоровим та стійким навколишнім середовищем, визнав збереження довкілля необхідною умовою для повного здійснення прав людини [2].

На стримування неправомірного руйнування навколишнього середовища спрямована криміналізація екоциду. Екоцид ще не отримав закріплення у міжнародному праві, але кілька країн, у тому числі Україна, криміналізували його як злочин. На підставі аналізу літератури, поділимо проблеми з цього питання на дві групи.

Перша група питань пов'язана з визначенням екоциду у міжнародному праві, формулюванням його складу, виокремленням ознак, наслідків, притягнення до відповідальності та спричинення шкоди та її розмірів, зокрема: 1) чи має це визначення фокусуватися на шкоді, заподіяній людям внаслідок руйнування навколишнього середовища, або воно має бути зосереджено на самому руйнуванні навколишнього середовища; 2) чи повинен екоцид бути злочином, що тягне за собою безумовну відповідальність, це означає, що відповідальність настає, якщо шкода була завдана незалежно від того, чи був передбачуваний результат, або як наслідок досягнення інших цілей; 3) визначення межі щодо характеру та масштабів руйнування, задля того, щоб кваліфікувати їх як екоцид, визнанням масштабними руйнування

окремих екосистем чи пов'язати це з такими глобальними явищами, як зміна клімату, тощо.

Друга група питань пов'язана з розслідуванням та судовим переслідуванням злочинів екоциду: 1) визнання його п'ятим злочином, додавши його до чотирьох основних міжнародних злочинів – злочинів проти людяності, геноциду, військових злочинів та злочинів агресії, розгляд яких підпадає під мандат Міжнародного кримінального суду ООН. Необхідно зазначити, що екоцид запропонували розглядати, як один з міжнародних злочинів проти миру, у 1996 році, але не був включений до остаточного Римського статуту; 2) чи є необхідність створення для цього Міжнародного екологічного трибуналу.

Нагадаємо, що за даними Державної екологічної інспекції України, на кінець листопада екологічна шкода, спричинена військовою агресією росії проти України, становить щонайменше 1,4 трильйона грн, зокрема, «понад 2,34 млрд грн – за забруднення ґрунтів; понад 446,6 млрд грн – за засмічення земель «відходами війни»; понад 954,5 млрд грн – за неорганізовані викиди забруднюючих речовин або сумішей таких речовин в атмосферне повітря внаслідок пожеж/горіння; 15,7 млрд – водним об'єктам (забруднення, засмічення, самовільне користування) [3]. Подібні руйнування можна розуміти як військовий екоцид, і щодня війни додає нові тяжкі злочини до списку навмисних екоцидів проти України та усього світу. Йдеться про отруєння води, ґрунту та повітря поряд з ядерними загрозами чи обстрілами нафтобаз.

Слід зазначити, що екоцид є наслідком не тільки воєнних конфліктів, але й інших проявів видів діяльності. Перехід на зелену енергію також має деякі негативні побічні ефекти. Будівництво гребель для гідроелектростанцій або використання великих територій, особливо цінних орних земель, для виробництва енергії вітру та сонця іноді вимагає принесення в жертву великих природних територій і є серйозним довгостроковим порушенням довколишніх екосистем, скорочення біорізноманіття, що, своєю чергою, може стати причиною кліматичних змін, зниження якості та доступності води тощо. Аналогічні ризики можуть бути пов'язані з проектами вітрової та сонячної енергетики.

Наприклад, такі греблі, як Біло-Монте та Велика Ефіопська гребля Відродження, охоплюють сотні квадратних кілометрів і розташовані на території кількох країн. Будівництво великого комплексу для виробництва сонячної енергії в Мексиці стало причиною вимушеної міграції громад корінних мешканців – майя, а також спричинили вирубку лісів та руйнування навколишніх диких територій. У басейні річки Амазонки гідроелектростанції затоплюють землі, витісняючи корінне населення та погрожуючи місцевому біорізноманіттю. В аналогічній ситуації опинилися корінні громади на Філіппінах [4]. Як наслідок, проекти в галузі відновлювальної енергетики можуть серйозно обмежити право на здорове довкілля та здійснення інших прав людини громадами, які мешкають поблизу цих територій, включаючи корінні народи.

Саме такі проекти відновлювальної енергетики пропонується відносити до екоциду. І хоча вони можуть зменшити викиди парникових газів, щоб зупинити зміну клімату і, отже, захистити довкілля та людські життя, при неправильному розвитку вони можуть зруйнувати саме те, що мають захищати. Криміналізація екоциду, який пов'язаний не тільки з воєнними конфліктами, може стати корисним інструментом для стримування реалізації проектів зеленої енергетики з такими характеристиками. Дослідники цієї проблеми зазначають, що неточне його формулювання ризикує призвести до небажаного результату, зупинивши чи перешкодивши перехід до відновлювальної енергетики в усьому світі [4].

Як зазначається у доповіді International Alert International Alert – авторитетної недержавної правозахисної міжнародної організації, яка, серед іншого, опікується глобальними екологічними проблемами, зазначається, що на територіях, які перебувають у конфліктних зонах, мешкає понад 2 млрд людей, для яких кліматичні надзвичайні ситуації є буквально питанням життя чи смерті. Багато з таких територій володіють величезним потенціалом щодо відновлювальної енергетики. Але проекти «зеленої» енергетики можуть викликати чи посилювати конфлікти та напруженість, особливо у нестабільних регіонах світу. Якщо інвестиції будуть зроблені не правильно, існує значний ризик

переходу світу до зеленої економіки за рахунок вищого рівня конфліктів та страждань [5, с. 3].

Отже, у ситуації, коли відновлювальна енергетика є засобом подолання залежності від російських вуглеводнів, забезпечення енергетичної безпеки, необхідно, щоб при розробці її проектів, що несуть значні ризики для навколишнього природного середовища, прав людини тощо, враховувалися «за» та «проти». Якщо все зроблено виважено, криміналізація екоциду має сприяти переходу світу до дійсно екологічно чистої енергії, що необхідно для дотримання Паризької угоди та забезпечення майбутнього людства.

Список використаних джерел:

1. Higgins Polly. Eradicating ecocide : laws and governance to prevent the destruction of our planet. Shephard-Walwyn Publishers, Limited, 2015. 202 p.
2. Human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment : Note by the Secretary-General (United Nations, General Assembly, July 2018). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/231/04/PDF/N1823104.pdf?OpenElement>.
3. Зуборович І. З перших вуст: підсумки 2022 року від Держекоінспекції : [інтерв'ю]. *ЕКОакцент*. 2022. № 12. URL: https://www.dei.gov.ua/posts/2455?fbclid=IwAR1plXjAbX_fi5s3XIP92PfMCItVCPTb9UcHiHgiNp5pnXLpszEr4WcijO8.
4. Flores C. Green Energy and Sacrifice Zones: Ecocide? URL: <https://www.wfm-igp.org/blog/green-energy-and-sacrifice-zones-ecocide>.
5. Fuelling conflict? The impact of the green energy transition on peace and security / compiler P. Ateyo. URL: <https://www.international-alert.org/wp-content/uploads/2022/09/Green-Energy-Transition-Peace-Security-Impact-EN-2022.pdf>.